

فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب‌المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری^۱

علی اصغر جوانی^۲

فرهنگ مظفر^۳

فرزانه فرخ‌فر^۴

اکرم محمودی^۵

چکیده:

ثواقب‌المناقب، شرح حال عارفان و صوفیان به خصوص مولانا جلال‌الدین محمد بلخی است که با کمی چاشنی، اغراق شده است. این اثر اولین بار توسط احمد بن محمد و بار دیگر توسط عبدالوهاب بن جلال‌الدین محمد همدانی در سال ۹۴۷ هجری تلخیص و در سال ۹۹۸ هجری به دستور سلطان مراد سوم عثمانی به ترکی ترجمه شد. از نسخه ثواقب‌المناقب، دو کپی مصور متعلق به مکتب نگارگری بغداد که در دوران استیلای حاکمان عثمانی در بغداد (اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری) تولید گردید، موجود است. تمرکز این پژوهش بروی فرم‌گرایی نسخه مصور ثواقب‌المناقب موجود در کتابخانه مورگان نیویورک است که به عنوان یکی از شاهکارهای مکتب نگارگری بغداد قرن دهم هجری شناخته شده است. این پژوهش با تکیه بر آراء کلایو بل، از مشهورترین و صریح‌ترین نظریه‌پردازان انگلیسی اوایل قرن بیستم میلادی، در حوزه فرم‌شناسی انجام خواهد شد. فرم‌شناسی رویکردی است به هنر که به جای تأکید بر محتوا، بر اهمیت شکل به منزله سرچشمه‌ی جذبه‌ی ذهنی اثر هنری پا می‌فشارد. بررسی شکل‌گرایانه‌ی اثر هنری در درجه‌ی نخست به تاثیر زیبایی‌شناسانه‌ی اجزای تشکیل‌دهنده‌ی طرح اشاره دارد. نتایج کلی تحقیق بر غلبه فرم‌های ساده، بهره‌گیری از فرمت و الگوهای قراردادی، پالت رنگی متوسط، ترکیب‌بندی پویا و الگوپذیری از شاخصه‌های مکاتب نگارگری ایران و عثمانی دلالت دارند. کنکاش این تحقیق از حیث ماهیت بنیادین و از نظر روش، تاریخی تحلیلی است.

^۱ این پژوهش برگرفته از مطالعات رساله دکتری اکرم محمودی با عنوان: «ساختار فرم در مکتب نگارگری بغداد قرون دهم و یازدهم هجری (مطالعه موردی: نسخ مصور ثواقب‌المناقب و روضه الصفا)» در دانشگاه هنر اصفهان می باشد.

email: a_javaniart@yahoo.com

^۲ دکترای تخصصی و عضو هیات علمی گروه پژوهش هنر، دانشگاه هنر اصفهان

email: f.mozaffar@au.ac.ir

^۳ دکترای تخصصی و عضو هیات علمی دانشکده معماری، دانشگاه علم و صنعت

email: farrokhfar@neyshabur.ac.ir

^۴ دکترای تخصصی و عضو هیات علمی دانشکده هنر، دانشگاه نیشابور

email: akr_mahmoudi@yahoo.com

^۵ دانشجوی مقطع دکتری رشته پژوهش هنر، دانشگاه هنر اصفهان

آدرس: نیشابور، ابتدای شهرک بهداشتی، دانشکده هنر دانشگاه نیشابور

تلفن: ۰۹۱۵۱۵۰۴۰۹۷

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب‌المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

هدف پژوهش:

۱. شناسایی ویژگی‌های فرمی نگاره‌های نسخه ثواقب‌المناقب، جهت شناسایی دست‌آوردهای مکتب نگارگری بغداد قرن دهم هجری.

سوال پژوهش:

۱. چه ویژگی فرمی در نگاره‌های نسخه ثواقب‌المناقب به عنوان منتخب مکتب نگارگری بغداد قرن دهم هجری وجود دارد؟

واژگان کلیدی: مکتب بغداد، نگارگری، ثواقب‌المناقب، فرم‌گرایی.

مقدمه

فرم‌گرایی رویکردی است به هنر که به جای تأکید بر محتوا، بر اهمیت شکل به منزله سرچشمه‌ی جاذبه‌ی ذهنی اثر هنری پا می‌فشارد. بررسی شکل‌گرایانه‌ی اثر هنری در درجه‌ی نخست به تأثیر زیبایی‌شناسانه‌ی اجزای تشکیل دهنده‌ی طرح اشاره دارد. در این پژوهش، بررسی و تحلیل ساختار فرم در نسخه ثواقب‌المناقب به عنوان برگزیده مکتب نگارگری بغداد قرن دهم هجری، با تکیه بر آراء کلایو بل، یکی از مشهورترین و صریح‌ترین نظریه‌پردازان انگلیسی اوایل قرن بیستم میلادی، انجام خواهد شد. آنجایی که می‌گوید: «آنچه در تحلیل فرم‌شناسی مورد واکاوی قرار می‌گیرد، فرم می‌باشد. این اجزاء که عنصرهای شکل خوانده می‌شوند زبان دیداری هنرمند را پایه‌ریزی می‌کنند. از میان این عناصرها، می‌توان از خط، شکل، فضا، رنگ، نور و تاریکی یاد کرد» (لوری، ۱۳۹۰: ۳۰ و ۲۹).

با توجه به آنکه نسخه ثواقب‌المناقب به عنوان یکی از شاهکارهای نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری، تحت تأثیر دو جریان فرهنگی هنری قوی آن دوران، هنر صفوی و هنر عثمانی قرار دارد و همچنین متأثر از ویژگی‌های بومی آن منطقه بوده است، بررسی ویژگی‌های فرمی این نسخه به منظور شناخت لایه‌های پنهان تولید آثار هنری مکتب بغداد ضرورت دارد. بررسی سیر تاریخی و جریان تداوم و تکامل مکتب نگارگری بغداد به عنوان یکی از پایگاه‌های مذهبی

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب‌المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

مهم جهان اسلام و به خصوص شیعیان، اهمیت بررسی این حوزه را دو چندان می‌سازد. پرسش اصلی این است: در فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب‌المناقب در مکتب نگارگری بغداد قرن دهم هجری، چه ویژگی‌های فرمی مشهود است؟

در میان منابع مورد استفاده در این نوشتار، کتاب «نقاشی بغداد عثمانی» اثر میلستین (1990)، کتاب فلمینگ (1993) «نقاشی دینی ترک‌ها»، مقاله شایسته‌فر (۱۳۸۸) «مکتب نگارگری بغداد با تاکید بر مضامین شیعی» و همچنین مقاله فرخ‌فر (۱۳۹۰) «نقش ایرانیان در توسعه مکتب کتاب‌آرایی بغداد عثمانی» با موضوع تحقیق مرتبط هستند و بخشی از اطلاعات تاریخی و میان‌دستی این پژوهش را در اختیار می‌گذارند؛ ولی آنچه در این تحقیق اهمیت دارد بررسی ساختار فرمی نگاره‌های نسخه ثواقب‌المناقب است که متأسفانه در هیچ منبعی یافت نشد.

این پژوهش در دو بخش کلی ارائه می‌گردد: بخش نخست به چارچوب نظری شامل بررسی اوضاع سیاسی و اجتماعی بغداد، مکتب نگارگری بغداد قرن دهم هجری و معرفی نسخه ثواقب‌المناقب موجود در کتابخانه مورگان اختصاص دارد. در بخش دوم به تحلیل ویژگی‌های فرمی نگاره‌ها پرداخته می‌شود.

این تحقیق از حیث ماهیت، بنیادین و از نظر روش، تاریخی تحلیلی است. روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای اسنادی است و جامعه آماری تحقیق را نگاره‌های منتخب (بر اساس نوع مجلس و مضمون) در نسخه ثواقب‌المناقب موجود در کتابخانه مورگان نیویورک تشکیل می‌دهند.

۱- چارچوب نظری

۱-۱- بغداد

بغداد، از شهرهای مشهور جهان اسلام و پایتخت کشور عراق امروزیست و از لحاظ جغرافیایی در دو طرف شط دجله واقع شده است. ساخت این شهر به امر منصور دوانیقی، دومین خلیفه‌ی عباسی، در سال ۱۴۵ ه.ق. / ۷۶۲ م. آغاز شد و در سال ۱۴۹ ه.ق. / ۷۶۶ م. پایان یافت و تا پایان دولت عباسیان در سال ۶۵۶ ه.ق. / ۱۲۵۸ م. مرکز خلافت بود (سیدجوادی، ۱۳۷۱: ۳۷۹).

با روی کار آمدن عباسیان، مکتب نگارگری بغداد به عنوان نخستین مکتب تصویرگری کتب اسلامی، تحت حمایت خلفای عباسی ایجاد گردید. این مکتب بین سال‌های ۶۵۶-۱۳۳ ه.ق. / ۱۲۵۸-۷۵۰ م. و تا زمان سقوط المستعصم بالله برقرار بود و امروزه با نام‌های مختلفی از جمله: مکتب عباسی، مکتب بغداد و مکتب بین‌النهرین شناخته می‌شود. فعالیت

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب‌المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

اصلی این مکتب بر مصورسازی نسخ علمی و فنی بوده است (شریف زاده، ۱۳۷۵: ۶۳). مکتب بغداد در دوران آل بویه (۳۳۴ ه.ق / ۹۴۵ م.)، برای نخستین بار مفاهیم مذهب شیعی را در آثار خود رقم زد که در شکل‌گیری هنر دوران بعد از خود نقش به‌سزایی ایفا نمود (نفیسی، ۱۳۴۳: ۳۸).

در دوران حکومت سلجوقیان، بغداد مرکز اصلی تولید کتاب در عراق بود. قدیمی‌ترین آثار نگارگری که در ایران و کشورهای غربی از جمله شام به دست آمده مربوط به قرن ششم و هفتم هجری است که این مجموعه را به نام "سبک‌های بغدادی" یا "مکتب سلجوقی" نام‌گذاری کرده‌اند. جلاایریان در دوران استیلای خود بر بغداد (۸۳۶ - ۷۴۰ ه.ق / ۱۴۳۳-۱۳۳۹ م.)، حاکمیت خود را از بغداد تا تبریز اعمال کرده و فرصتی پدید آوردند تا هنرمندان این دو مرکز که هر کدام سلیقه‌ای قوی و طولانی در نگارگری و کتاب‌آرایی داشتند از تجارب یکدیگر بهره‌ای بیشتر ببرند. این تجارب به شکل‌گیری نگارگری پالایش یافته‌ای در دربار جلاایریان، در بغداد انجامید. در واقع، ارتباط مکتب نگارگری شیراز با مکتب بغداد در نیمه دوم سده هشتم ه.ق / چهاردهم م. و انتقال تجارب هنری از طریق هنرمندان مکتب تبریز به دربار جلاایریان توانست در شکل‌گیری متحول مکاتب پس از خود، از جمله نگارگری دوران تیموری، بسیار با اهمیت و تاثیرگذار باشد (شایسته‌فر، ۱۳۸۸: ۶۶) و (Felming, 1993: 86-95).

زمانی که تیموریان وارد بغداد شدند (۷۹۵ ه.ق / ۱۳۹۳ م.) بغداد به صورت مرکز عمده فرهنگی درآمد بود و نگارگری در حد بسیار عالی خود در جریان بود. با یورش وحشیانه تیمور به بغداد، بهترین نگارگران و تذهیب‌کاران، عالمان و سایر نمایندگان حیات فکری و مذهبی و هنری به آسیای میانه کوچانده شدند. ظاهراً در دربارهای ترکمانان شیراز، تبریز و بغداد در دهه‌ی ۶۰-۸۵ ه.ق / ۶۰-۱۴۵ م. نسبت به شهرهای نا آرام تیموریان فرصت‌های مناسب‌تری برای هنرمندان ایجاد شده بود (صداقت، ۱۳۸۶: ۱۰۳).

۱-۱-۱- تحولات سیاسی بغداد قرن دهم هجری

شهر بغداد در قرن نهم و اوایل قرن دهم هجری قمری بر اثر بی‌کفایتی ترکمن‌ها آسیب فراوانی دیده و از لحاظ اقتصادی و سیاسی بسیار تنزل کرده بود. به گفته محققان بسیاری از محلات، مساجد و بازارهای بغداد ویران و نهرهای آن خشکیده بودند. زمانی که حکومت صفویان در ایران روی کار آمدند، بغداد در تصرف عثمانیان بود. تا اینکه در سال ۹۱۴ ه.ق / ۱۵۰۸ م. شاه اسماعیل صفوی پس از تصرف دیاربکر و بخش علیای فرات، یکی از فرماندهان سپاه خود را به نام لاله حسین را مامور تصرف بغداد کرد. وی توانست حاکم عثمانی بغداد را متواری و شهر را به تصرف خود در آورد. در دوران حکمرانی صفویان بر بغداد، این شهر به عنوان یکی از مراکز مهم اطراق زائران شیعی در مسیر کربلا و مکه مورد

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

توجه قرار گرفت. از آن پس شهر بغداد یکی از نقاط تجاری با اهمیت آن روزگار گردید فعالیت‌های تجاری بازرگانی که عموماً ایرانی بود برای مصرف کنندگان و مشتریان شیعی مذهب گسترش یافت. شاه اسماعیل به اماکن مقدس شیعیان به ویژه مرقد امام موسی کاظم(ع) توجه خاصی نشان داد، اما با اهل سنت بنای بد رفتاری گذاشت و اماکن و مقابر مشایخ آنان را ویران کرد؛ از این پس کشمش بر سر تسلط بر بغداد میان صفویان و عثمانیان آغاز شد (دایره‌المعارف بزرگ اسلامی، ج ۱۲، ۱۳۶۷: ۱۲۴).

با آغاز سلطنت شاه طهماسب یکی از امیران قبیله‌ی موصلو سر به شورش نهاد و ابراهیم‌خان حاکم بغداد را که عموی او نیز بود به قتل رساند و بر بغداد دست یافت و سکه و خطبه به نام سلیمان قانونی سلطان عثمانی کرد، شاه طهماسب در ۹۳۶ ه.ق / ۱۵۳۰ م. با سپاهی به سوی بغداد شتافت و پس از تصرف آنجا، محمد خان تکلو را به حکومت گماشت و خود به قزوین بازگشت. بعد از چند سال از این واقعه، در سال ۹۴۱ ه.ق / ۱۵۳۴ م. سلطان سلیمان قانونی بغداد را از دست صفویان در آورد. تا ۱۰۳۱ ه.ق حکام بغداد از سوی عثمانیان تعیین می‌شدند (دایره‌المعارف بزرگ اسلامی، ج ۱۲، ۱۳۶۷: ۳۰۱).

۱-۲- تحولات اجتماعی بغداد قرن دهم هجری

اهالی بغداد متشکل بودند از اعراب و ترکان و یهودیان و مسیحیان و ایرانیان و شغل آنها اکثراً بازرگانی و یا به عنوان نمایندگان دینی، در شهر بغداد فعالیت می‌کردند (Felming, 1993: 86-95) و به زبانهای فارسی، عربی و ترکی گویش می‌کردند و حتی در کلمات عربی آنان تعدادی زیادی از کلمات ترکی به چشم می‌خورد (Hasham, 2008: 265).

برای آگاهی از نحوه زندگی و عاداتهای مردم روزگار قدیم، سفرنامه‌ها می‌توانند از مهمترین منابع مطالعه به شمار آیند. در بین سفرنامه‌هایی که در مورد بغداد نوشته شده، می‌توان به سفرنامه عالی‌بک به نام «سیاحت زورنامی» اشاره کرد. در این سفرنامه، عالی‌بک به شهرهای استانبول، موصل و سپس بغداد و بصره رفته و به بیان ویژگی‌های تمدنی این شهرها پرداخته است. از بررسی این سفرنامه می‌توان به نحوه‌ی زندگی و آداب و سنن، مردم بغداد عهد عثمانی پی برد و اینکه آنان به لحاظ ابعاد مختلف فرهنگی- اجتماعی، با زمانی که حاکمان صفوی در آنجا استیلا داشته و حکومت می‌کردند، تفاوتی نکرده‌اند. مردمان ساکن در بغداد عهد عثمانی حتی از شیوه لباس پوشیدن ایرانیان به گونه‌ای که در عهد استیلا صفویان مرسوم بوده، تقلید کرده و آن را نشانه‌ی فخر و مباهات می‌دانستند (میرزا زکی، ۱۳۶۷: ۸۱۲).

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه‌ی ثواقب‌المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

۱-۲- مکتب نگارگری بغداد قرون دهم و یازدهم هجری قمری

در نیمه‌ی آغازین قرن ۱۰ ه.ق. بغداد شاهد فعالیت ادبی کاتبان ایرانی بسیاری بوده است. از جمله بابا شاه اصفهانی و ملا محمد فضولی (متوفی ۹۶۳ هجری) از بزرگترین، شاعران ترکی آذربایجان که در رشد و بالندگی هنری بغداد سهم ارزنده‌ای داشته‌اند (عالی افندی، ۱۳۶۹: ۹). این آثار و بسیاری از متون ادبی ایران زمینه ایجاد مکتب نگارگری بغداد را در اواخر قرن دهم هجری فراهم ساختند.

فعالیت مکتب نگارگری بغداد در فاصله سال‌های ۹۸۲-۱۰۱۵ ه.ق. / ۱۵۷۴-۱۶۰۶ م. یعنی دوران حاکمیت سه حکمران عثمانی به نام‌های علی‌پاشا ۱۰۰۷-۹۸۲ ه.ق. / ۱۵۷۴-۱۵۹۸ م.، کوچک‌حسن‌پاشا ۱۰۱۲-۱۰۰۷ ه.ق. پسر وزیر سوغلو محمدپاشا و یوسف پاشا ۱۰۱۵-۱۰۱۲ ه.ق. / ۱۶۰۶-۱۶۰۳ م. که از حامیان هنر شناخته شده‌اند، صورت گرفت. ولی متأسفانه تولید نسخه‌های مصور بغداد در سال ۱۰۱۴ ه.ق. و اندکی پس از آن پایان یافت. این جریان که یکباره و ناگهانی روی داد، با حمله‌های پی‌پی صفویان به بغداد و محاصره‌ی این شهر و نیز شورش شیعیان در کربلا ارتباط دارد. این جریان‌ها به کناره‌گیری یوسف پاشا، حکمران وقت بغداد، از سمتش و آشوب بیشتر شهر انجامید. در پی این وقایع، دوران درخشان مکتب کتاب‌آرایی بغداد به پایان رسید (فرخ فر، ۱۳۹۵: ۱۴۷).

از مهمترین حامیان مکتب نگارگری بغداد قرن دهم هجری قمری می‌توان به تکیه مولوی اشاره کرد که برخی آثار مصور بغداد تحت حاکمیت این تکیه تهیه شده که در دوران حکمرانی حسن پاشا فعالیت می‌کردند (عالی افندی، ۱۳۶۹: ۳۵). نوشایره ده ده و عبدالباقی مولوی که بیشتر با نام "قوصی" شناخته می‌شد از جمله هنرمندان و از کاتبان مشهور تکیه مولوی^۶ در دوران حکمرانی حسن پاشا بودند که قطعا نسخه‌های مصور بسیاری را در این دوره کتابت کردند (شایسته‌فر، ۱۳۸۹: ۵۹). میلیستین در تحقیقات خود روی آثار مصور مکتب نگارگری بغداد عثمانی قرن دهم هجری قمری آن را به چند طبقه مجزا تفکیک نموده است:

طبقه نخست شامل زندگی‌نامه بزرگان می‌شود که از نظر تعداد در کمترین مقدار قرار دارد حوادثی همچون زندگی پیامبران و مبلغان دین، موضوع اصلی این نسخ است. کپی‌های مختلف حدیقه السعداء فضولی، احوال القیامه، نجات الانس، قصص الانبیاء فضولی و نگاره‌های روضه‌الصفا از آثاری هستند که در این گروه قرار می‌گیرند. دسته دوم، شامل

^۶ طریقه مولوی در چارچوب اندیشه‌های مولانا جلال‌الدین بلخی بود. سلطان ولد که در پی نهادینه کردن اندیشه‌های پدرش بود، بنیانگذار اصلی این طریقت و پیر دوم شناخته می‌شود. پس از آن پیروانش پایه‌های مولوی‌گری را ثبات بخشیدند و در اماکن مختلف تکلیبی باز کردند.

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه‌ی ثواقب‌المناقب

نگاره‌هایی است که به زندگی پیامبر اسلام (ص) و ائمه معصومین (ع) و بر وقایع شیعیان توجه دارند کپی‌های مختلف حدیقه السعداء فضولی، ثواقب المناقب افلاکی، نفحات الانس جامی، مقتل الرسول و روضه الشهداء نگاره‌هایی را ارائه می‌دهند که در این دسته جای دارند. سومین گروه نگاره‌ها، داستان عارفان و صوفیانی مورد توجه قرار گرفته که تا پیش از قرن ۱۰ ه.ق. / ۱۶ م. می‌زیسته‌اند. ثواقب المناقب، جامع السیر و نفحات الانس از جمله آثاری هستند که در این زمینه نگاره‌هایی در خور توجه ارائه می‌نمایند. گروه بعد که بیشترین تعداد اثر را در برابر دیگر طبقات در اختیار می‌گذارد، نگاره‌هایی است که به وقایع تاریخی می‌پردازد. دیوان الباقي، شاهنامه، همایون نامه، لیلی و مجنون و برخی نگاره‌های حدیقه السعداء و جامع السیر جامی از جمله این گروه‌ها هستند. آخرین گروه، به نسخه‌های تبارشناسی تعلق دارند. از میان آثار مصور بغداد، چند نسخه مصور و یک نگاره تک برگی به این گروه تعلق دارد (Milsitein, 1990: 80).

۱-۳- ثواقب المناقب

نسخه ثواقب المناقب شرح حال عارفان و صوفیان و همچنین شرح حکایت زندگی و کرامات و احوال مولانا و هفت تن از یاران وی می‌باشد که تا پیش از قرن ۱۰ ه.ق. می‌زیسته‌اند. ثواقب المناقب، که نام آن در ابتدا مناقب العارفین بوده یک بار به دست احمد بن محمد که ظاهراً از شاگردان و مریدان جلال‌الدین بخاری ۷۸۵ ه.ق. / ۱۳۸۳ م. بوده به نام خلاصه‌ی المناقب تلخیص شده و مطالبی که در آن برخلاف آراء علماء ظاهر دیده می‌شده، حذف گردیده است. بار دیگر توسط عبدالوهاب بن جلال‌الدین محمد همدانی آن را در ۹۴۷ ه.ق. با عنوان ثواقب المناقب اولیاءالله تلخیص کرد و بسیاری از روایات و حکایات آن را که خود غیر مفید تشخیص می‌داد، از آن حذف نمود و توضیحات و مطالب دیگری بر آن افزود. این تلخیص و تهذیب را درویش محمود مولوی در ۹۹۸ ه.ق. / ۱۵۸۹ م. به نام ترجمه‌ی مناقب ثواقب به ترکی ترجمه و به سلطان مراد سوم تقدیم کرد (دایره المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۷۹: ۵۹۰).

۱-۳-۱- نسخه مصور ثواقب المناقب، کتابخانه مورگان

از نسخه ثواقب المناقب، دو کپی مصور از ترجمه سلطان مراد عثمانی که هر دو در بغداد تهیه شده‌اند، باقی مانده است. یکی از آنها به تاریخ ۱۵۹۹ م. / ۹۹۶ ه.ق. در کتابخانه موزه توپقاپی در استانبول نگهداری می‌شود. نسخه دیگر که نسخه‌ای پربرتر است، در موزه و کتابخانه شخصی مورگان در نیویورک، به شماره ثبت: REVAN.N0.147 موجود است.^۷ در نسخه‌شناسی موجود در سایت کتابخانه و موزه مورگان، تاریخ ساخت این نسخه به سال ۱۰۰۱ ه.ق. / ۱۵۹۰ م. نسبت

^۷ شماره بندی کنگره: ۱۳۹۰. ۹. ۴۲۴ / ۵۳۰۵، رده بندی دیویی: ۱/۳۱ فا ۳.۸

داده شده است. این اثر دارای دو جلد در ابعاد ۱۸۰ در ۱۴۸ میلیمتر، ۱۰۰۲ برگ و ۲۹ نگاره ارزشمند رنگی است که در سال ۱۹۱۱ میلادی خریداری و به کتابخانه مورگان منتقل شده است (www.themorgan.org).

۱-۴-فرم^۸

فرم، یکی از واژگانی است که استفاده از آن در مباحث گوناگون هنرهای تجسمی رایج است، به گونه‌ای که می‌توان آن را یکی از مهم‌ترین مفاهیم پایه‌ای هنر در نظر گرفت. فرم یعنی «هر چیزی که دیده شود. شکل، اندازه، رنگ و بافت داشته باشد، فضا را اشغال کند، مکانی را مشخص کند و جهتی را نشان دهد. فرم واقعی، قابل تشخیص و فرم انتزاعی غیر قابل تشخیص است. برای مفهوم یا پیامی خلق می‌شود یا صرفاً تزئینی است. فرم ساده یا پیچیده، هماهنگ یا ناهماهنگ است» (ونگ، ۱۳۸۰: ۱۴۰).

در فرهنگ لغت فارسی، واژه فرم این گونه تعریف شده است: «ریخت، شکل، وضع، هیات، حالت، صورت، ظاهر، پیکر، کالبد» (عمید، ۱۳۵۷: ۱۵۲۹). در فرهنگ اصطلاحات و واژگان هنرهای تجسمی برابر کلمه فرم آمده است: «شکل، حجم، صورت، قالب (در نقد هنری)» (کرامتی، ۱۳۵۷: ۱۶۲).

در فرهنگ مصور هنرهای تجسمی معنی فرم مشابه مورد فوق آمده است: ۱- قالب، صورت ۲- شکل و شکل سه بعدی (مرزبان: ۱۳۶۳: ۱۸۱۷). هم‌چنین در کتاب درآمدی بر فلسفه‌ی هنر این گونه تعریف شده: «فرم (صورت) نحوه‌ی سازماندهی، هر آن چیزی است که اثر هنری را می‌سازد. محتوا، ماده، صورت است. فرم به هر آنچه محتوا از آن تالیف یافته است، سازمان می‌دهد» (کارول، ۱۳۸۷: ۲۱۶).

فرمالیسم^۹: فرمالیسم به عنوان یک آموزه‌ی هنری، عبارت است از مدعایی در مورد ارزش هنری برحسب فرم آن؛ به تعبیری دیگر فرمالیسم آموزه‌ای است که ارزش یک اثر را صرفاً در فرم آن جستجو می‌کند. فرمالیست‌ها بیش از هر هنری به هنرهای دیداری توجه کرده‌اند. معتقدند که لازمه‌ی ادراک این هنرها، حس کردن فرم و رنگ و شناخت فضای سه‌بعدی است آنها برای ادراک هنرهای دیداری کافی است با همین اندک شناختی از زندگی مجهز باشند. اطلاعات بیش از این موجب می‌شود که توجه آنها از متعال و خصوصیات عالی هنر منحرف و به علاقه‌های قابل دسترس انسان

^۸ Form

^۹ Formalism

(نظیر بازنمایی) معطوف شود، نگرنده با بریدن از این شناخت نامربوط و پرداختن به نقاشی با مفاهیم مربوط، می‌تواند در موقعیتی قرار گیرد که از نقاشی آنچه را که مستقیماً در معرض دید و بینش او قرار می‌گیرد (آرایش پیچیده فرم‌ها و رنگ‌ها) دریافت کند و همین امر به دلیل غیر قابل بیان بودن، دارای قابلیت است که مخاطب را عمیقاً سرشار از عواطف می‌سازد که کاملاً با عواطف زندگی متفاوت است (اسکراتن، ۱۳۹۳: ۵۲).

فرم‌شناسی: مشهورترین و صریح‌ترین تعریف از فرم‌شناسی هنر، متعلق به نظریه پرداز اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم میلادی، **کلایو بل**^{۱۰} می‌باشد. بر طبق عقیده‌ی بل، هنر چیزی است که صورت دلالتر داشته باشد. صورت دلالت‌گر صورتی است که آنچه را واجد آن است سرشار از نوع خاصی از ارزش می‌کند که عبارتند از تاثیر ایجاد شده در کسانی که آن را ادراک می‌کنند. بل این تاثیر را عاطفه زیبایی‌شناختی^{۱۱} می‌نامد (جرولد، ۱۳۸۷: ۱۶). کلایو بل معتقد است که برای درک و فهم صحیح اثر هنری، ما نیاز به اخذ چیزی از جهان خارج و از ذخیره دانش‌مان از جهان نداریم. اثر هنری بصری باید حاصل کار در صورت محض باشد و اگر لازم باشد که آدمی دانشی از جهان برای فهم اثر هنری داشته باشد، این دانش، ذهن مشاهده‌گر را از امور نامربوط پر می‌کند که او را از نظاره نسبت‌های صوری موجود در نقاشی باز می‌دارد (جرولد، ۱۳۸۷: ۱۱۰).

۲- فرم‌شناسی نگاره‌های منتخب نسخه ثواقب‌المناقب

معرفی جامعه بررسی: نسخه مصور ثواقب‌المناقب محفوظ در موزه و کتابخانه شخصی مورگان دارای ۲۹ نگاره رنگی نفیس با موضوعات مختلف است. در مطالعات انجام شده، نگاره‌ها را می‌توان از حیث مضمون به پنج گروه تقسیم کرد که از این بین ۱۲ نگاره دارای مضمون کرامات، ۵ مجلس رعب و وحشت، ۳ مجلس با مضمون روایت عادی، ۸ مجلس با مضمون بالا بردن مقام مولانا و ۱ مجلس با مضمون عرفانی می‌باشند. در این بخش به دلیل محدودیت‌های موجود در ارائه مقاله، ۵ نگاره که بیشترین تنوع فرمی را در اختیار می‌گذارند انتخاب و بررسی گردیدند. منظور از تنوع فرمی،

^{۱۰} Clive Bell

^{۱۱} Aesthetic Emotion

مواردی همچون مبانی تصویر، کادر، نوشتار، پیکره، چهره، منظره، کیفیت رنگ و اجرا و ساختار می‌باشند. نگاره‌های منتخب به ترتیب محل بررسی عبارتند از:

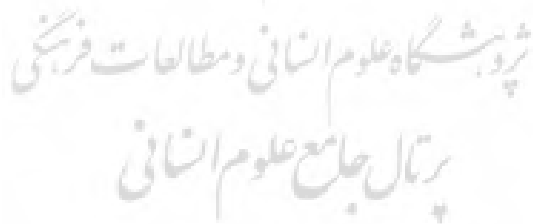
نگاره شماره ۱: مجلس کرامات، اغراق آمیز، ارتباط با غیب/ سه ولی خدا (تصویر شماره ۱).

نگاره شماره ۲: مجلس اغراق در بیان یک روایت عرفانی و ارتباط با عالم قدس/ محمد پیامبر(ص) در شب معراج به علی (ع) اسرار هویدا می‌کند (تصویر شماره ۲).

نگاره شماره ۳: مجلس روایت عادی/ طبیعی از پادشاه خون می‌گیرد (حجامت) (تصویر شماره ۳).

نگاره شماره ۴: مجلس کرامات و ارتباط با غیبیان برای بالا بردن مقام معنوی مولانا و ایجاد روحیه تسلیم در میان مرید/ مولانا مدرسه حلاویه حلب را در نیمه شب ترک می‌کند در حالی که استادش، کمال‌الدین ابن عدیم، فرمانروای حلب، در تعقیب اوست (تصویر شماره ۴).

نگاره شماره ۵: مجلس انتساب به اولیای اسلام/ داستان شیث (تصویر شماره ۵).

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

تصویر (۱) مضمون کرامات اغراق آمیز و ارتباط با غیب تصویر (۲) مضمون عرفانی و ارتباط با عالم قدس

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

تصویر ۳) مضمون روایت عادی

تصویر ۴) مضمون بیان کرامات غیر منطقی معجزات

تصویر ۵) مضمون انتساب به اولیای اسلام

فرم‌گرایی نگاره‌ها:

در فرم‌شناسی نگاره‌های نسخه ثواقب‌المناقب مورگان، کیفیت فرم در حوزه‌های مختلف: (۱) کادر، (۲) نوشتار و کتیبه منقوش، (۳) چهره‌پردازی، (۴) پیکره‌نگاری، (۵) منظره‌پردازی، (۶) رنگ و کیفیت اجرا و (۷) ترکیب‌بندی مورد بررسی قرار می‌گیرد. نتیجه مطالعات به ترتیب عبارت است از:

۱) کادر

منظور از کادر، قاب تصویر، محدوده فضا یا سطحی است که اثر تجسمی در آن به وجود می‌آید. ویژگی‌های مشترک در کادر نمونه‌های منتخب شامل کادر تصویر به فرم مستطیل عمودی، حاشیه ترلینگ با هفت، پنج و گاه چهار خط نازک

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب‌المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

و ضخیم (رنگ‌های آبی سیر، کرم روشن، نارنجی، سبز زیتونی سیر و روشن، قهوه‌ای روشن) و بهره‌گیری از کادر شکسته می باشد. ویژگی‌های متفاوت در هر نمونه بدین شرح است:

نگاره شماره ۱: دارای ابعاد ۱۳۸ در ۱۷۸ میلی‌متر، حاشیه فاقد هر گونه تزیین و ساده و روشن به رنگ کرم بدون نقش آمده است.

نگاره شماره ۲: دارای ابعاد ۲۲۴ در ۱۳۰ میلی‌متر، حاشیه به رنگ کرم روشن و دارای تشعیر (نقوش گیاهی و سنگ، بوته و درختان و حیواناتی مانند: روباه و خرگوش و ابرهای پراکنده‌ی پیچان) بوده و تک رنگ اجرا شده است.

نگاره شماره ۳: دارای ابعاد ۲۰۰ در ۱۴۰ میلی‌متر، در حاشیه نگاره تشعیر آمده که شامل نقوش گیاهی متنوع و پرندگان و ابرهای پیچان است و با تک رنگ کرم تیره طراحی شده است.

نگاره شماره ۴: دارای ابعاد ۱۹۵ در ۱۲۴ میلی‌متر، زمینه نگاره ساده، بدون تزیین و به رنگ کرم است.

نگاره شماره ۵: دارای ابعاد ۱۸۰ در ۱۴۸ میلی‌متر، زمینه نگاره ساده، بدون تزیین و به رنگ کرم است.

جدول شماره ۱) تحلیل ویژگی‌های کادر و حاشیه (نگارندگان)

نگاره ۵	نگاره ۴	نگاره ۳	نگاره ۲	نگاره ۱		کادر و حاشیه
۱۴۸ در ۱۸۰	۱۲۴×۱۹۵	۱۴۰×۲۰۰	۱۳۰×۲۲۴	۱۳۸×۱۷۸	ابعاد (به میلی‌متر)	
مستطیل عمودی شکسته	مستطیل عمودی شکسته	مستطیل عمودی شکسته	مستطیل عمودی شکسته	مستطیل عمودی شکسته	نوع کادر	
فاقد تزیین، زمینه‌ای ساده کرم رنگ	فاقد تزیین، با زمینه‌ای ساده کرم رنگ	تشعیر، بروی زمینه کرم رنگ	تشعیر، بروی زمینه کرم رنگ	فاقد تزیین، زمینه ساده کرم رنگ	حاشیه نگاری	

۲) نوشتار و کتیبه منقوش

ویژگی‌های مشترک شامل: کاربرد خط ترکی عثمانی، قلم نوشتار نستعلیق با کیفیت خوب و ارتباط فرمی مطلوب با فضای نگاره است. ویژگی‌های متفاوت عبارتند از:

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

نگاره شماره ۱: نگاره دارای دو کتیبه به رنگ زمینه کرم روشن در قسمت بالا و پایین نگاره است. کتیبه‌ها در حدود ۲۰٪ فضای تصویری نگاره را به خود اختصاص داده‌اند.

نگاره شماره ۲: نگاره‌ها دارای دو کتیبه در قسمت بالا و پایین نگاره به رنگ روشن است و فضای اشغال شده آن در نگاره ۲۰٪ می باشد.

نگاره شماره ۳: نگاره دارای دو کتیبه به رنگ کرم روشن یکی در قسمت بالای نگاره و دومی در انتهای آن و حدود ۲۵٪ فضای نگاره را به خود اختصاص داده است.

نگاره شماره ۴: نگاره داری دو کتیبه به رنگ کرم در قسمت بالا و پایین نگاره است و حدود ۲۰٪ فضای نگاره را اشغال نموده است.

نگاره شماره ۵: نگاره دارای دو کتیبه به رنگ کرم روشن در بالا و پایین نگاره است و حدود ۲۰٪ فضای نگاره را اشغال نموده است.

جدول شماره ۲) تحلیل ویژگی‌های نوشتار و کتیبه منقوش (نگارندگان)

نگاره شماره ۵	نگاره شماره ۴	نگاره شماره ۳	نگاره شماره ۲	نگاره شماره ۱	نوشتار و کتیبه منقوش	
نستعلیق	نستعلیق	نستعلیق	نستعلیق	نستعلیق	نوع قلم	
خوب	خوب	خوب	خوب	خوب	کیفیت قلم	
مرتبط است	مرتبط است	مرتبط است	مرتبط است	مرتبط است	ارتباط محتوایی با تصویر	
مرتبط است	مرتبط است	مرتبط است	مرتبط است	مرتبط است	ارتباط فرمی با تصویر	
۲۰٪	۲۰٪	۲۵٪	۲۰٪	۲۰٪	میزان فضای اشغال شده در کادر تصویر	
در قسمت بالا و پایین نگاره	در قسمت بالا و پایین نگاره	در قسمت بالا و پایین نگاره	در قسمت بالا و پایین نگاره	در قسمت بالا و پایین نگاره	محل قرارگیری در تصویر	

۳) چهره‌پردازی

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

چهره‌پردازی در همه نمونه‌ها، بیشتر تداعی‌کننده ویژگی‌های بومی است و تفاوت در اندازه و نوع آرایش چهره‌ها در شخصیت‌های مختلف نگاره مشهود است. همه چهره‌ها به فرم بیضی نزدیک‌اند؛ دارای چشمان بادامی تیره، دهان و بینی کوچک و خیال‌گونه، ابروان قوس‌دار و جوانان با لب‌های ورچیده و چانه‌های چاله‌دار ترسیم شده است. محاسن در مردان میانسال به رنگ مشکی و قهوه‌ای بلند و نرم که در انتها نوک آن تیز می‌شود، در افراد کهنسال سفید رنگ است. جوانان فاقد محاسن‌اند. هیچ چهره‌ای مستقیم به بیننده خیره نشده. تفاوت در اندازه و نوع آرایش چهره‌ها در شخصیت‌های مختلف نگاره مشهود است. باقی موارد عبارتند از:

نگاره شماره ۱: دوازده چهره مرد در این نگاره دیده می‌شود که از این میان ۱۰ مورد سه‌رخ و ۲ مورد نیم‌رخ ترسیم شده‌اند. چهره‌ها نمایانگر پنج جوان، یک کهنسال و شش میانسال هستند. همچنین همه سرها بدون مو و چهره‌ها آرام و متین است.

نگاره شماره ۲: بیست و یک چهره مرد در گروه سنی میانسال و جوان که از این میان شش تا نیم‌رخ و یکی از پشت سر و دوازده چهره از سه رخ ترسیم شده‌اند. سوژه اصلی دارای (مقام و منزلت دینی) بوده و دارای پوشیه روی صورت و شعله آتش پشت سر است.

نگاره شماره ۳: ده چهره در نگاره وجود دارد که به جز یکی که از نیم رخ بوده بقیه سه رخ می‌باشند و آرام و متین. چهره‌ها دارای گروه سنی بزرگسال و جوان است.

نگاره شماره ۴: نگاره دارای چهار چهره است از بین چهار چهره یکی سه رخ می‌باشد دارای گروه سنی کهنسال، میانسال و جوان بوده چهره‌ها همگی آرام و متین‌اند.

نگاره شماره ۵: نگاره دارای نوزده چهره است که از بین آنان پنج چهره نیم‌رخ بوده و بقیه سه‌رخ می‌باشد و دارای گروه سنی کهنسال و میانسال و جوان است.

جدول شماره ۳) تحلیل ویژگی‌های چهره‌پردازی (نگارندگان)

نگاره شماره ۵	نگاره شماره ۴	نگاره شماره ۳	نگاره شماره ۲	نگاره شماره ۱	زاویه دید	زاویه دید
عمدتاً سه رخ و یک مورد نیم‌رخ	عمدتاً سه رخ و یک مورد نیم‌رخ	عمدتاً سه رخ و یک مورد نیم‌رخ	عمدتاً سه رخ و یک مورد نیم‌رخ	عمدتاً سه رخ و یک مورد نیم‌رخ		

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

سر نسبت به بدن بزرگتر می‌باشد. در بقیه اجزای صورت تناسب رعایت شده است.	سر نسبت به بدن بزرگتر می‌باشد. در بقیه اجزای صورت تناسب رعایت شده است.	سر نسبت به بدن بزرگتر می‌باشد. در بقیه اجزای صورت تناسب رعایت شده است.	سر نسبت به بدن بزرگتر می‌باشد. در بقیه اجزای صورت تناسب رعایت شده است.	سر نسبت به بدن بزرگتر می‌باشد. در بقیه اجزای صورت تناسب رعایت شده است.	رعایت تناسبات
بومی	بومی	بومی	بومی	بومی	بومی / غیر بومی
وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	شخصیت پردازی
وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	نمایش ویژگیهای قراردادی
چهره‌ها متین، آرام و باوقار	چهره‌ها متین، آرام و باوقار	چهره‌ها متین، آرام و باوقار	چهره‌ها متین، آرام و باوقار	چهره‌ها متین، آرام و باوقار	نمایش حالات عاطفی
وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	نمایش مقام و جایگاه اجتماعی
وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	نمایش سن و سال
وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	نمایش جنسیت

۴) پیکرنگاری

از جمله وجوه مشترک در همه نگاره‌ها، زاویه دید ترسیم اندام‌ها روبرو و گاه از پهلو و پاها از پهلو است. سرها بزرگتر از دیگر اندام آمده است؛ تمامی پیکره‌ها کوتاه و دارای انحنایی در بدن، با گردنی کوتاه و سری بزرگند؛ شخصیت اصلی نگاره کاملاً متمایز از دیگران به لحاظ حجمی و در نقاط تاکید بوده دارای گروه سنی کهنسال و میانسال و جوان و تماماً با جنسیت مذکر. کیفیت تصویری پیکره‌ها مطلوب است. پیکره‌ها دارای جامگان بومی‌اند؛ سرپوش اصلی نوعی عمامه است که شامل یک کلاه از جنس نمد در ابعاد مختلف که گاهی به تنهایی بر سر گذاشته می‌شده و به کلاه مولانا معروف بوده است. در این نوع عمامه، اغلب پارچه‌ای سفید و بلند، لطیف دور کلاه نم‌دی پیچیده می‌شده که در انتها قسمتی از آن را برای تزئین بیرون آورده و یا قسمتی از پارچه سفید را از کنار صورت روی شانه مخالف می‌انداختند که به آن تحت‌الحنک می‌گفتند. جامگان غالباً ساده و با تزئین بسیار اندک همراهند و شامل لباسی بلند دارای آستین تنگ خفتانی که محکم بسته شده و از سمت راست و چپ روی هم قرار می‌گیرد و به آن قبا می‌گفتند؛ دارای کمر بند پارچه‌ای که دور کمر گره خورده و روی آن بسته می‌شده و لباسی گشاد و رها در قسمت جلو (عبا) با آستین‌های گشاد در اندازه‌های کوتاه و بلند و دارای دکمه با چندین چین و شکن، همراه با شلواری بلند و صاف. بروی شانه بعضی از پیکره‌ها

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

شالی قرار گرفته است. کفش‌ها همگی ساده و یک شکل و به رنگ اکر است. موارد افتراق در پیکرنگاری نگاره‌ها بدین شرح‌اند:

نگاره شماره ۱: شخصیت اصلی نگاره با اندام و سری نسبتاً درشت‌تر از دیگران و با عمامه ایی بزرگتر از سایرین و لباسی به رنگ لاجوردی تیره که دارای تزییناتی با رنگ روشن است ترسیم شده است. او شالی سبز بر روی شانه دارد در حالی که زانوی خود را بغل گرفته (می‌تواند نشانه‌ای از غم باشد) در وسط کادر و داخل فرم محراب قرار گرفته است. سه فرد مقدس که در پی بردن سقای مولانا آمده‌اند، هر سه لباسی به رنگ سبز سیر و سبز روشن پوشیده‌اند و یکی از آنها نیز شالی روی شانه خود انداخته است.

نگاره شماره ۲: در این نگاره هنرمند برای برتری دادن شخصیت پیامبر(ص) و حضرت علی (ع) بر سایرین، پشت سر آنان را شعله آتش کشیده و پوشیه‌ای (نقاب) برای سیمای مبارک پیامبر ترسیم کرده است. هر دو شخصیت مقدس، دارای عمامه‌ای به رنگ سبز و جامگانی به رنگ ارغوانی تیره با تزیینات طلایی هستند؛ در حالی که سایرین دارای لباس‌های ساده هستند. سوژه‌های مهم در وسط کادر قرار گرفته و دو شخصیت مقدس، با داشتن لباسی به رنگ تیره روی زمینه روشن ترسیم شده‌اند.

نگاره شماره ۳: سوژه اصلی دارای جایگاه شاهی بوده و تاجی بر سر نهاده در حالی که بقیه دارای دستار و عمامه‌اند و در قسمت مرکزی نگاره قرار داده شده‌اند. همچنین به لحاظ قد از دیگران بلندترند. لباس پادشاه به رنگ نارنجی ناب و دارای نقوش تزیینی به رنگ طلایی، که روی چهارپایه ای به روکش پارچه به رنگ تیره با نقوش تزیینی روشن قرار گرفته است.

نگاره شماره ۴: در این نگاره مولانا و معلم وی حائض اهمیتند. این دو در مرکز نگاره قرار گرفته‌اند و به لحاظ ابعاد بزرگتر از دیگرانند؛ بر روی شانه مولانا شالی قرار گرفته و دارای عمامه‌ای بزرگتر از بقیه است. لباس آنان تیره‌تر از زمینه ترسیم شده است.

نگاره شماره ۵: این نگاره دارای دو بخش و دو زمان متفاوت بوده که در بخش بالایی آن پیامبر(ص) قرار دارد که به لحاظ ابعاد پیکره و عمامه از سایرین بزرگتر ترسیم شده است. تن‌پوش پادشاه، دارای رنگ گرم که کمی هم تیره بوده بر روی زمینه با رنگ سبز روشن قرار گرفته است. لباس پیامبر برخلاف دیگر افراد دارای نقوش تزیینی بوده و در مرکز

عنوان مقاله: فرم‌گری نگاره‌های نسخه ثواقب المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

نگاره در قسمت بالا قرار گرفته است. در قسمت پایین نگاره، مولانا دارای ابعاد پیکره‌ای بزرگتر از دیگران و نیز سر و عمامه‌اش هم قدری بزرگتر از سایرین می‌باشد و همچنان ردایی بر روی شانه دارد.

جدول شماره ۴) تحلیل ویژگی‌های پیکره‌پردازی (نگارندگان)

نگاره شماره ۵	نگاره شماره ۴	نگاره شماره ۳	نگاره شماره ۲	نگاره شماره ۱		
دید از روبرو و پهلو	دید از روبرو و پهلو	دید از روبرو و پهلو	دید از روبرو و پهلو	دید از روبرو و پهلو	زاویه دید	
سرها قدری بزرگتر از حدمعمول	سرها قدری بزرگتر از حدمعمول	سرها قدری بزرگتر از حدمعمول	سرها قدری بزرگتر از حدمعمول	سرها قدری بزرگتر از حد معمول	رعایت تناسبات	
رعایت شده است	رعایت شده است	رعایت شده است	رعایت شده است	رعایت شده است	شخصیت پردازی	
وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد	نمایش ویژگی‌های قراردادی	
تماماً آرام و متین	تماماً آرام و متین	تماماً آرام و متین	تماماً آرام و متین	تماماً آرام و متین	نمایش حالات عاطفی	
بومی	بومی	بومی	بومی	بومی	بومی / غیربومی	پیکره‌نگاری جامگان
رعایت شده است	رعایت شده است	رعایت شده است	رعایت شده است	رعایت شده است	نمایش مقام و جایگاه اجتماعی	
رعایت شده است	رعایت شده است	رعایت شده است	رعایت شده است	رعایت شده است	نمایش سن و سال	
مرد	مرد	مرد	مرد	زن و مرد	نمایش جنسیت	
مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	کیفیت تصویری	

۵) منظره‌پردازی

ویژگی مشترک در منظره‌پردازی‌ها عبارت است از: در تمام نگاره‌ها، جایگاه پیکره نسبت به منظره، در اولویت نخست قرار دارد. خط افق به بیننده نزدیک است و فضای بسته‌ای را القا می‌کند، فضای معماری تداعی کننده فضای آسیای میانه می‌باشد. در همه نمونه‌ها ارتباط مناسب پیکره با فضای نگاره و منظره‌پردازی وجود دارد.

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

نگاره شماره ۱: در این نگاره زاویه دید برای منظره و محیط از بالاست(اصطلاحاً دارای دید پرنده). نگاره دارای چهار پلان و سوژه‌ی اصلی در پلان دوم مستقر شده است. طبیعت دارای پردازش تا حدودی طبیعت‌گرا (ترکیبی از خیال و واقعیت) است، درختان تلفیقی و پرشکوفه با برگهای تک‌تک و فشرده نمایش داده شده است، دارای معماری غیرقرینه با تقسیم‌بندی‌های متنوع هندسی با تزیینات گل و گیاه دارای کنگره بر روی لبه دیوار و تزیینات کاشی بر روی دیوار و سطح زمین، آسمانی کوچک و طلایی درخشان، درختانی پرشکوفه و ترکیبی.

نگاره شماره ۲: زاویه دید در این نگاره برای منظره و محیط از بالاست. نگاره دارای چهار پلان است و سوژه اصلی در پلان دوم قرار گرفته است. طبیعت تا حدودی طبیعت‌گرا (ترکیبی از خیالی و واقعیت) و تزیینی است، دارای معماری غیرقرینه با سطوح هندسی متنوع. بنا و معماری با استفاده از نقوش هندسی آرایش شده و گیاهان تزیینی و گل و بوته، کفپوش را مزین نموده است، لبه‌های دیوار کنگره‌ایست، استفاده از گیاهان ترکیبی و درختان پرشکوفه و دیوارهای منقوش.

نگاره شماره ۳: در این نگاره زاویه دید از بالاست. دارای چهار پلان که سوژه اصلی در پلان دوم قرار دارد و دارای فضایی بسته و محدود است. مناظر تا حدودی طبیعت‌گرا و خیالی‌اند. زمین مفروش به رنگ سبز کم رنگ و پوشیده از گل و بوته‌های رنگارنگ، کوه‌های اسفنجی با ترکیب رنگهای آبی و بنفش و طلایی، تنوع در درختان با برگهای تک‌تک و پر از شکوفه و سروهای بلند و پرندگان رنگارنگ.

نگاره شماره ۴: زاویه دید برای پیکره‌ها از پهلو و برای محیط از بالاست. نگاره دارای چهار پلان است که سوژه اصلی در پلان اول قرار دارد. نسبتاً پیکره‌ها فضای کمتری را اشغال کرده‌اند. نگاره دارای زاویه بسته و محدود است. دارای معماری ساده و غیر قرینه و تقسیمات متنوع هندسی و نقوش هندسی و تقسیم بندی قوس و طاق و قندیل برای تزیین. همچنین استفاده از نقوش هندسی در تزیین دیوار مسجد. بناها آراسته با کاشی‌های منقوش. فضای نگاره ساده و با کمترین ریزه‌پردازی آمده. آسمانی به رنگ قهوه‌ای روشن کوچک با استفاده از زمینه است. حضور ماه و ستاره (جلوه‌ی شب)، و رنگ سبز و بوته‌های گل تک رنگ، دوری از طبیعت‌پردازی صرف و تزیینی.

نگاره شماره ۵: زاویه دید برای محیط از بالاست. دارای فضایی محدود و بسته است. دارای شش پلان که سوژه اصلی در پلان دوم قرار دارد. در قیاس با دیگر نمونه‌ها، پیکره‌های این نگاره فضای بیشتری را اشغال کرده‌اند. نگاره دارای فضایی بسته و محدود است. اجتناب از واقع‌گرایی و ایجاد فضای خیالی مشهود است. آسمان به رنگ طلایی و درخشان با ابرهای پیچان به رنگ آبی روشن و خطوط طراحی به رنگ آبی تیره، آمده است. ترکیبی بودن درختان با برگهای

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

فشرده و پیچش در بدنه درخت، استفاده از رنگ سبز در درجات مختلف سیر و روشن برای نشان دادن تنوع و تمایز درختان مشهود است. همچنین کاربرد رنگهای درخشان، کوه‌های اسفنجی به رنگ آبی و بنفش با خطوط دورگیری، جوی آب با حرکت مارپیچ به رنگ نقره‌ای و قلم‌گیری شده و ریزه‌پردازی در طبیعت وجود دارد.

جدول شماره ۵) تحلیل ویژگی‌های منظره‌پردازی (نگارندگان)

نگاره شماره ۱	نگاره شماره ۲	نگاره شماره ۳	نگاره شماره ۴	نگاره شماره ۵	منظره پردازی
از بالا	از بالا	از بالا	از بالا	از بالا	
برتری پیکره نسبت به محیط	نسبت به محیط	برتری پیکره نسبت به محیط	پیکره جزء کمتری از فضا را اشغال کرده	برتری پیکره نسبت به محیط	
پنج پلان	پنج پلان	سه پلان	چهار پلان	شش پلان	
افق بسته	افق بسته	افق بسته	افق بسته	افق بسته	
بومی / غیر قرینه و ساده	بومی غیر قرینه و ساده	بومی متمرکز	غیر قرینه و ساده	بومی	
پرهیز از واقع‌گرایی و القای فضای خیالی	پرهیز از واقع‌گرایی و فضای خیالی	پرهیز از واقع‌گرایی و خیالی القای فضای خیالی	پرهیز از واقع‌گرایی و خیالی القای فضای خیالی	پرهیز از واقع‌گرایی و خیالی	کیفیت منظر طبیعی

۶) رنگ و کیفیت اجرا

تقریباً در همه نگاره‌ها (به استثنای نگاره شماره ۴) پالت رنگ حدود ۱۰ الی ۱۵ گزینه با برتری رنگ‌های گرم و درخشان و گاه طلایی است. کاربرد رنگ‌های تخت و بدون سایه روشن و دورگیری نسبتاً زمخت به دور عناصر موجود از ویژگی مشترک نگاره‌هاست.

نگاره شماره ۱: دارای ریزه‌پردازی و توجه به جزئیات، کاربرد خطوط دالبری در حاشیه معماری بناها.

نگاره شماره ۲: پرداختن به ریزه‌کاری کاربرد خطوط دالبری در حاشیه معماری بناها.

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

نگاره شماره ۳: برتری رنگ طلایی در کنار رنگهای سرد مانند (آبی و سبز و بنفش) در طیفهای مختلف.

نگاره شماره ۴: رنگهای غالب سرد (آبی و سبز و بنفش) در کنار رنگهای گرم مانند (قهوه‌ای و قرمز).

نگاره شماره ۵: طیف وسیعی از رنگ آبی و بنفش در صخره‌ها و استفاده گسترده از رنگ طلایی برای آسمان.

جدول شماره ۶) تحلیل ویژگی‌های رنگ و اجرا (نگارندگان)

نگاره شماره ۵	نگاره شماره ۴	نگاره شماره ۳	نگاره شماره ۲	نگاره شماره ۱		
مجموعه‌ای از رنگهای گرم و سرد	مجموعه‌ای از رنگهای گرم و سرد	مجموعه‌ای از رنگهای گرم و سرد	مجموعه‌ای از رنگهای گرم و سرد	متنوع	تنوع پالت رنگی	رنگ و کیفیت اجرا
رنگهای گرم	رنگهای گرم	رنگهای گرم	رنگهای گرم	با برتری رنگهای گرم	رنگهای غالب	
تخت و بدون سایه روشن	تخت و بدون سایه روشن	تخت و بدون سایه روشن	تخت و بدون سایه روشن	تخت و بدون سایه روشن	چگونگی رنگ آمیزی	
توجه به جزئیات	توجه به جزئیات	توجه به جزئیات	توجه به جزئیات	وجود دارد	توجه به جزئیات	اجرا
دارای دورگیری زمخت	دارای دورگیری زمخت	دارای دورگیری زمخت	دارای دورگیری زمخت	وجود دارد	خطوط دورگیری	
				مطلوب	کیفیت اجرا	

۷) ترکیب بندی

«جای دادن منطقی عناصر تجسمی در فضای مورد نظر، در سطح دوبعدی و یا در فضای سه‌بعدی، ترکیب‌بندی یا کمپوزیسیون^{۱۲} گفته می‌شود» (حلیمی، ۱۳۸۴: ۲۲۴). هنرمند، براساس چگونگی ترکیب عناصر و استفاده از آن‌ها، زبان

^{۱۲} Composition

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

خاص خود را می‌نمایند و از این طریق، مفاهیم ذهنی، عواطف و احساسات خود را در رابطه با آنچه که دریافت کرده است به دیگران انتقال می‌دهد (گودرزی، ۱۳۸۸: ۳۴).

تقریباً در تمام فاکتورهای مربوط به ترکیب‌بندی، اشتراکات بین نگاره‌ها مشهود است. این موارد شامل: ترکیب‌بندی غیرقرینه، پویا و متمرکز و پرهیز از بعدپردازی است. فضاسازی بسته و محدود، ارتباط قوی بین عناصر نوشتاری، تصویری، رویکرد غیر واقع‌گرایانه و تا حدی خیالی و دارای گرایش تزیینی و قرارگرفتن سوژه اصلی در مرکز نگاره، از ویژگی‌های مشترک ترکیب‌بندی در این نگاره‌هاست.

جدول شماره ۷) تحلیل ویژگی‌های ترکیب‌بندی (نگارندگان)

نگاره شماره ۱	نگاره شماره ۲	نگاره شماره ۳	نگاره شماره ۴	نگاره شماره ۵	ترکیب‌بندی	
غیر قرینه	غیرقرینه ایی	غیر قرینه ایی	غیر قرینه ایی	غیرقرینه ایی		قرینگی
پویا	پویا	پویا	پویا	پویا		پویا/ ایستا
پرتحرک	مثلی	متمرکز	متمرکز	مارپیچ		نوع ترکیب بندی
بسته و محدود	بسته ومحدود	بسته ومحدود	بسته و محدود	بسته و محدود		نوع فضا سازی
بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب		ارتباط بین عناصر
وجود دارد						نقاط طلایی
عدم رعایت بعدپردازی	عدم رعایت بعدپردازی	عدم رعایت بعدپردازی	عدم رعایت بعدپردازی	عدم رعایت بعدپردازی		بعدپردازی
تزیینی و عدم رعایت واقع‌گرایی	تزیینی	تزیینی	تزیینی	تزیینی	نوع نگرش	

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی

نتیجه گیری

در این پژوهش با استفاده از رویکرد شکل‌گرا (فرمالیسم) به تحلیل ساختار فرم در نگاره‌های نسخه ثواقب‌المناقب (موجود در کتابخانه مورگان) به عنوان منتخب مکتب نگارگری بغداد در قرن دهم هجری پرداخته شد. بررسی‌ها در هفت بخش

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب‌المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

کلی: کادر، نوشتار و کتیبه منقوش، چهره‌پردازی، پیکرنگاری، منظره‌پردازی، رنگ و کیفیت اجرا و ترکیب‌بندی، نشانگر وحدت و اشتراکات بسیاری در ساختار فرم‌شناسی نگاره‌هاست. در عین حال بیشترین اشتراک در بخش ترکیب‌بندی مشهود است که شالوده و ساختار کلی کار را به هم می‌آمیزد. پس از آن، این تشابه در کیفیت رنگ و اجرای آثار دیده می‌شود. در نقطه مقابل، بیشترین وجوه افتراق در جزییات فرم‌ها و در بخش چهره‌پردازی، پیکرنگاری و منظره‌پردازی وجود دارد. این نکات، نشانگر فرمت و چارچوبی ثابت و مشخص در تولید نگاره‌های نسخه ثواقب‌المناقب و همچنین نشان از قاعده‌مند بودن مکتب نگارگری بغداد در قرن دهم هجری است.

با توجه به عمر کوتاه فعالیت مکتب نگارگری بغداد در اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری که حدود دو دهه بیش دوام نیاورد، این فرضیه مطرح می‌گردد که قاعده‌مند بودن و ثبات در ویژگی‌های فرمی آثار این مکتب، از منبعی غنی الهام گرفته سیراب شده است. با ارجاع به سابقه فعالیت مکتب نگارگری بغداد، احتمال بهره‌گیری از دو منبع هنری بزرگ آن دوران وجود دارد. نخست مکاتب نگارگری ایران و بالاخص مکتب تجاری شیراز است که حضور هنرمندان مهاجر ایرانی، وجود نسخ و الگوهای مصور و تاثیرات واضح از ویژگی‌های فرمی این مکتب در آثار بغداد، می‌تواند عاملی مهمی در رشد سریع و با قدرت مکتب نگارگری بغداد باشد. در درجه دوم، حمایت تکایای مولوی از تولید آثار مکتب بغداد است که تحت لوای حاکمیت ترکان عثمانی شرایط لازم را جهت رشد و بالیدن این مکتب و تولید نسخ مصور ممتازی همچون ثواقب‌المناقب فراهم نمود. در این شرایط امکان حضور و مشارکت هنرمندان ترک و تاثیرپذیری از دستاوردهای مکتب استانبول در تولید آثار نیز فراهم بوده است. برخی از اشتراکات فرمی در نگاره‌های نسخه ثواقب‌المناقب، همچون ترکیب‌بندیهای غیرقرینه و پویا، پرهیز از بعدپردازی، ارتباط عناصر بصری با یکدیگر و ... از جمله ویژگی‌های اصیل مکاتب هنری ایرانی و عثمانی است، که بهره‌گیری از تاثیرات این دو را در مکتب بغداد، غیر قابل انکار می‌سازد. در نهایت آنچه به عنوان ویژگی‌های شاخص ساختار فرم در نگاره‌های نسخه ثواقب‌المناقب می‌توان بدان اشاره نمود عبارتند از:

- بهره‌گیری از یک نظام قانونمند و تکامل‌یافته میان متن (خط نگاره‌ها) و تصویر بر اساس تناسب و روابط هندسی میان سطوح و شکل‌ها، نقشه ترسیم منظره طبیعی و فضای داخلی (محیط اندرونی و بیرونی) که سبب ایجاد پیوندی مناسب میان پیکره‌ها، اشیاء، منظره و معماری شده است.
- سادگی آمیخته با ظرافت و رسم عناصر تصویری، اهمیت به تصویر انسان را در بر گرفته و آن را به مهمترین بخش از فضای تصویر تبدیل نموده است.
- استفاده از قراردادهای از پیش تعیین شده و سلیقه‌های گوناگونی که توصیف‌کننده‌ی برخی از ویژگی‌های هنر تصویری دوران پیشین‌اند.

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب‌المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

- بهره‌گیری از ویژگی‌های قابل شناسایی و مشخص که شاخصه نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری را رقم می‌زنند.

فهرست منابع و مآخذ

کتاب‌ها:

- آریان پور کاشانی، منوچهر (۱۳۸۸)، فرهنگ آریانپور، تهران، ناشرجهان رایانه.
- آدامز، لوری (۱۳۹۰)، روش شناسی هنر، ترجمه علی معصومی، تهران، انتشارات فرهنگی پژوهش چاپ و نشر نظر.
- پورگشتال، هامر (۱۳۶۷)، تاریخ امپراتوری عثمانی، ج ۲، ترجمه میرزا زکی، علی محمدتهران، زرین.
- دوری، عبدالعزیز و دیگران (۱۳۷۵)، بغداد (چند مقاله در تاریخ و جغرافیای تاریخی) ترجمه اسماعیل دولتشاهی تهران، بنیاد دایره‌المعارف اسلامی
- سیوری، راجر مروین (۱۳۶۶)، ایران عصر صفوی، ترجمه احمد صبا، تهران، کتاب تهران.
- شریف‌زاده، عبدالمجید (۱۳۷۵)، تاریخ نگارگری در ایران، تهران، حوزه هنری.
- صدر حاج سید جوادی و دیگران (۱۳۷۱)، دایره‌المعارف تشیع، جلد ۳، تهران، یاد آوران.
- عالی افندی، مصطفی (۱۳۶۹)، مناقب هنروران، ترجمه سبحانی، تهران، سروش.
- لوینسون، جرولد (۱۳۸۷)، مجموعه مقالات زیبایی شناسی آکسفورد "مسائل کلی زیبایی شناسی" قسمت اول، ترجمه فریبرز مجیدی، تهران، فرهنگستان هنر.
- _____ (۱۳۸۳)، دایره‌المعارف بزرگ اسلامی، به همت محمدکاظم موسوی بجنوردی، جلد ۱۲، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- _____ (۱۳۷۹)، دایره‌المعارف بزرگ اسلامی، به همت محمدکاظم موسوی بجنوردی، جلد نهم، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ونگ، وسیوس (۱۳۸۰)، اصول فرم و رنگ، ترجمه آزاده بیدخت و دیگران، تهران، نشرنی.
- هاسپرز، جان و راجر اسکراتن (۱۳۹۳)، فلسفه هنر و زیبایی شناسی، ترجمه یعقوب آژند، تهران، دانشگاه تهران.

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

مقالات:

- شایسته‌فر، مهناز (۱۳۸۸)، "مکتب نگارگری بغداد با تاکید بر مضامین شیعی"، دو فصلنامه مطالعات هنر اسلامی، دوره ۲، ش ۴، ۵۹-۷۶.
- شایسته‌فر، مهناز (۱۳۸۵)، "نسخه‌ی خطی حدیقه الشهداء شاهکار نگارگری مذهبی مکتب اصفهان"، مطالعات هنر اسلامی، دوره دوم، شماره ۴، صص ۱۳۸-۱۲۱.
- صداقت، معصومه (۱۳۸۶)، "سیرالنبی (شاهکار نگارگری مذهبی عثمانی)"، دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی، سال سوم، شماره ۶، صص ۶۲-۴۳.
- فرخ‌فر، فرزانه (۱۳۹۵)، "نقش ایرانیان در توسعه‌ی مکتب آرایه‌ی بغداد عثمانی"، مطالعات تاریخ اسلام، سال هشتم، شماره ۲۰، ص ۱۴۷.
- نفیسی، نوشین (۱۳۴۳)، "تاریخ نقاشی‌های آسیا و جلوه‌های آن"، نشریه هنر و مردم، دوره دوم، شماره ۲۲، ص ۳۸.

منابع انگلیسی:

- Felmming, Barbara (1993), Turkish religious miniatures and album leaves- Dreaming of paradise: Islamic art from the collection of the Museum of Ethnology, Rotterdam, Martial & Snoeck.
- Hashem, Hisham Swadee (2008), بغداد اواخر القرن التاسع عشر من خلال رحله عالی بک الی، العراق ۱۳۰۰-۱۳۰۴، International Symposium on BAGHDA (Madinat al-Salam) in the Islamic Civilization, Cilt II., Uskudar-Istanbul, 7-9 Kasim / 7-9 November.
- Milstein, Rachel (1990), Miniature Painting in Ottoman Baghdad, Mazda Publishers.

منابع سایت:

سایت الکترونیکی موزه و کتابخانه مورگان، نیویورک

- <http://www.themorgan-org/collection/treasures-of-islamic-manuscript-nting/pai59>

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه‌ی ثواقب المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

منابع تصاویر:

تصویر ۱) سایت الکترونیکی موزه و کتابخانه مورگان

تصویر ۲) سایت الکترونیکی موزه و کتابخانه مورگان

تصویر ۳) سایت الکترونیکی موزه و کتابخانه مورگان

تصویر ۴) سایت الکترونیکی موزه و کتابخانه مورگان

تصویر ۵) سایت الکترونیکی موزه و کتابخانه مورگان

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

The structure of form in miniatures of Tavaqib ol-Maaasssss manuscript, In Baghdad painting school, 16th century^{۱۳}

Ali Asghar Javani^{۱۴}

Farhang Mozafar^{۱۵}

Farzaneh Farrokhfar^{۱۶}

Akram Mahmoudi^{۱۷}

Abstract:

"Tavaqib ol-Manaqib" is the biography of the mystics and the Sufis especially Mevlana Jalaluddin Mohammad Balkhi with a little exaggerated. This literary masterpiece was summarized by Ahmad-ibn-Mohammad and the next time by Abdulwahab-ibn-Jalaluddin-Mohammad-Hamedani in 947 A.H and it was translated into Turkish by the order of Sultan Murad of Ottoman Empire in 998 A.H. The focus of this study is on the illustrated version of "Savaghebol Monagheb" book in Morgan's New York library; produced during the rule of the Ottoman kings (the late tenth and early eleven century A.H) and introduced one of the masterpiece of Baghdad miniature school of the tenth century. Therefore, the edition feature of the form, are analyzed to identify the achievements of Baghdad Miniature School in the tenth century A.H. The question is that, what kind of miniature formality is in the "Tavaqib ol-Manaqib" as the chosen Baghdad miniature school? The overall result of the miniature analysis form of "Tavaqib ol-Manaqib" show that Baghdad miniature has been depicted in a coherent miniature feature. The study of this research in terms of the fundamental nature of the methodology, is an analytic-historical one.

^{۱۳} This research is based on the thesis of miss Akram Mahmoudi entitled: The formation structure of painting in Baghdad painting school in the tenth and eleventh centuries (case study: Nasakh Mosavvar Savagheb-ol-Monaghoboroze Safa) in the Isfahan university.

^{۱۴} Faculty member of art research, Art University of Isfahan Email: a_javaniart@yahoo.com

^{۱۵} Faculty member of architect college, Elm-o-Sanat University Email: f.mozaffar@au.ac.ir

^{۱۶} Faculty member of University of Neyshabur Email: farrokhfar@neyshabur.ac.ir

^{۱۷} P.H.D student of Art research, Art University of Isfahan Email: akr_mahmoudi@yahoo.com

Corresponding author, phone number: 09151504097

Address: Faculty of Art, University of Neyshabur, Neyshabur, Iran

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری

Keywords: Baghdad painting school, Miniature, Tavaqib ol-Manaqib, structure of form

عنوان مقاله: فرم‌گرایی نگاره‌های نسخه ثواقب المناقب

شاهکار نگارگری مکتب بغداد قرن دهم هجری